

Krasanka Majer

OBNOVLJENO! I ŠTO SAD?

Stručni skup konzervatora i restauratora u okviru projekta TRANSEO
Graz, 12.-13.10.2007.

Vrlo često je praksa da nakon završetka radova obnove završi i briga stručnjaka za pojedini spomenik kulture. Kako ne postoji zakonska regulativa kojom bi se na to utjecalo, praćenje promjena nakon restauratorskih radova osobni je izbor i volja tima stručnjaka koji su sudjelovali u radovima. Neka od mogućih rješenja za kvalitetnije praćenje spomenika nakon obnove ponuđena su na stručnom skupu hrvatskih restauratora i konzervatora u Štajersku. U okviru projekta TRANSEO¹ u Austriju je otputovalo četrdesetak restauratora i konzervatora iz Hrvatskog restauratorskog zavoda (zagrebački, splitski i dubrovački stručnjaci iz odjela za graditeljstvo, kamen, zidno slikarstvo, štuko, drvenu polikromiju, te stolarske radionice) i stručni suradnici Ministarstva kulture RH.

Projekt TRANSEO započeo je 2005. godine kao inicijativa za međunarodnu suradnju na području zaštite kulturne baštine. Naziv dolazi iz latinskog jezika i označava želju da se nešto pređe, premosti, da se ide preko granica. Štajerski restauratori žele u okviru međunarodnih druženja pokazati rezultate svojeg rada, razmijeniti iskustva, ali i potaknuti stručni dijalog i otvoriti mogućnosti za nove zajedničke projekte. Do sada je ovakav vid suradnje bio ostvaren sa stručnjacima koji se bave zaštitom

spomenika u Ukrajini i Sloveniji. Tim TRANSEO² čine Helmut Kocher, restaurator za povijesne krovove, Markus Piffel, restaurator za interijere u drvu, Hubert Schwarz, restaurator za zidno slikarstvo, Markus Zechner, arhitekt za obnovu spomenika i istraživanje povijesnih zgrada, Gerhard Zottman, restaurator za skulpturu i kamen, a djeluju u suradnji s Friedrichom Bouvierom, konzervatorom Zavoda za zaštitu spomenika u Štajerskoj.

Kako je već spomenuto, jedna od zanimljivih tema o kojima su hrvatski i austrijski stručnjaci raspravljali jest i briga o spomenicima nakon dovršetka obnove. Praksa štajerske uprave za zaštitu spomenika unazad posljednjih desetak godina je da se potpiše ugovor o praćenju stanja spomenika nakon obnove za razdoblje od dvije godine. Na taj su način obvezani i izvođač i investitor, odnosno vlasnik i korisnik prostora. Osim što se time dodatno osigurava odgovornost restauratora i nudi svojevrsna "garancija" za obavljeni posao, i sam korisnik obnovljenog prostora dužan je osigurati dodatna sredstva za praćenje promjena na spomeniku te eventualne naknadne radove.

Stručno putovanje otvorilo je još neka pitanja oko kojih se povela diskusija. Zanimljivo je bilo

¹ Više o projektu i sličnim inicijativama u Štajerskoj, te aktivnostima i ostvarenim obnovama pogledati na: www.restauro.at, www.piffel.com/restauro.at/transeo/home.shtml, www.bda.at, www.kulturserver-graz.at.

² Ured TRANSEO, Ruckerlberggasse 12, A-8010 Graz, Austria.

čuti austrijska iskustva u vezi s izborom izvođača restauratorskih radova prema kvaliteti izvedbe, a ne samo prema najpovoljnijoj ponudi. Takav se pristup osigurava probnim uzorcima restauratorskih zahvata na manjim površinama spomenika. Nadalje, razgovaralo se o spoju novog i starog u obnovama i mogućnostima kreativnih i osebujnih modernih intervencija kao i o važnosti omogućavanja stalnog razvoja gradskog tkiva. Svakako je za to jedan od boljih primjera upravo grad Graz koji je 1999. godine uvršten na UNESCO-ov listu zaštićene svjetske baštine. Graz je posebice dobar primjer srednjoeuropske urbane cjeline jer njegova stara jezgra predstavlja harmoničan spoj više arhitektonskih umjetničkih stilova i kulturnih utjecaja susjednih regija. Opravdanje za uvrštavanje ovog grada na listu UNESCO-a nalazimo u posebnostima koje i sam povijesni centar odražava, upravo zahvaljujući svojem mjestu na raskrižju kulturnih krugova njemačkih regija, Balkana i Mediterana. Drugi razlog jest uravnotežena integracija raznovrsnih stilova u jedinstvenu urbanu strukturu. Svako je razdoblje zastupljeno tipičnim građevinama od kojih su mnoge i vrhunska umjetnička djela. Graz je 2003. godine proglašen i europskim glavnim gradom kulture i tada mu je ukazana prilika da europskoj javnosti prikaže svoj kulturni život i povijest te svoju kulturno-umjetničku baštinu. Za tu priliku ostvareno je i suvremeno arhitektonsko djelo, Kunsthau Graz,³ koje se uklopilo u postojeću urbanu strukturu, postavši i snažnim novim privlačnim elementom kulturnog turizma. Prvog dana stručnog skupa sudionici su obišli spomenike Graza obnovljene u posljednjih petnaest godina, a organizirana su i predavanja i prezentacije u svrhu što jasnijeg sagledavanja pojedinog restaura-

torskog zahvata. Drugi dan bio je rezerviran za posjet štajerskom benediktinskom samostanu u Admontu.

Povijesni krovovi Graza bili su tema o kojoj je na Schlossbergu govorio Helmut Kocher. Gline- ni crijep, koji je karakterističan za pokrivanje krovova u Grazu, pojavljuje se prvi put u Grčkoj, oko 230 godina p.K., a oblik crijepa koji nam je danas prepoznatljiv javlja se od 6. stoljeća. Uz postupni razvoj materijala i oblika, crijepom se polako zamjenjuju ostali krovni pokrovi, a u Grazu je odredba o obveznom zamjenjivanju drvenog krova crijepom donesena 1638. godine. Zanimljiv je podatak kako je svaki komad bio ručno obrađivan pa nije neobično da su nam i do danas ostali sačuvani primjerci iz kalupa s ucrtanim slovima, brojevima ili likovima. U Grazu su crijep radile mahom talijanske obitelji, i to oko 2500-5000 crijepova dnevno. Tvornička proizvodnja počinje nakon drugog svjetskog rata. Specifičnost je krovova u Grazu danas da se prilikom sanacije koristi sav još uvijek očuvan i kvalitetan stari materijal, a kao nov rabi se onaj izrađen u povijesnim formatima.

O zidnom osliku razgovaralo se u Reinerhofu, gdje je restauratorske radove predstavio Hubert Schwarz. Način restauracije i prezentacije bili su povodom za konstruktivnu diskusiju o načinima restauracije zidnih slika te prezentaciji određenih slojeva. U dvije sobe prizemlja isusovačkog kolegija obnovljene su freske kod kojih je korišten različit pristup. Na svodu jedne od predavaonica restaurirane su freske iz druge faze izgradnje, a u drugoj su sobi odlučili pokazati kombinaciju dvaju slojeva oslika kako bi postigli što potpuniju prezentaciju po-

³ Kunsthau Graz izveli su londonski arhitekti Peter Cook i Colin Fournier u suradnji s Architektur Consult.

vijesnih slojeva građevine. Također se o zidnom osliku govorilo i na primjeru kraljevske kapele u katedrali gdje su provedeni restauratorski radovi na fresko prikazima 15. stoljeća s temama iz Marijina života. Zidni oslik na vanjskom pročelju obnovljen je na objektu poznatom kao "oslikana kuća". Njegova je ulična fasada oslikana prizorima iz grčko-rimske mitologije, a u jednoj od kartuša upisana je 1742. godina. Problem je bio u pretvaranju vapna iz podloge za oslik u gips i odvajanje sloja od zida. Na tom je primjeru istaknuta uspješna suradnja s gradskim turističkim uredom uz čiju su pomoć tijekom restauratorskih radova organizirani posjeti na skeli i prikupljan novac. Ujedno je s korisnikom objekta potpisan ugovor o praćenju stanja oslikanog pročelja i održavanju svake dvije godine. Jedna od manje poznatih karakteristika Graza su i oslikana dvorišna pročelja, najčešće *sgraffito* tehnikom, kao na primjeru dvorišta kuće u Herrengasse 16.

Na primjeru pekare Edegger Markus Piffll govorio je o iskustvu zaštitnih radova na drvenom pročelju trgovine u prizemlju, obnovlje-

nog 1994. godine. O obnovi drva i važnosti dokumentacije svakog dijela prije početka radova razgovaralo se i u Neue Galerie Graz, gdje je restauriran tristo godina star drveni pod. Najpoznatija renesansna zgrada u Grazu, Landhaushof iz 1583. godine, primjer je obnove unutrašnjeg dvorišta s arkadama. Osnovni je problem bila ranija obnova tog prostora u 19. stoljeću, koja je otvorila pitanja kako pomiriti različite vrste kamena (nejednake čvrstoće, boje, teksture, soli, problem izvornog premazivanja kamena vapnom radi zaštite). Palača Attems, jedina u cijelosti sačuvana barokna palača u Grazu, sagrađena je za Ignaza Mariju grofa Attemsa (1702.-1705.). Na tom su objektu od 1974. do 1981. radili i stručnjaci Restauratorskog zavoda Hrvatske koji su obavljali zidne slike i štuko u dvoranama prvog i drugog kata, a posljednjih pet godina traju radovi na uličnim i dvorišnim pročeljima. Već spomenuto pitanje uvođenja novih elemenata i materijala u postojeću povijesnu cjelinu prezentirao je na primjeru Burga Friedrich Bouvier, pročelnik Konzervatorskog ureda pokrajine Štajerske, a zatim nam je zajedno s kolegama Markusom Zechnerom i Markusom Piffllom predstavio projekt obnove neogotičke crkve Srca Isusova (pročelja od cigle i kamenih skulptura).

Benediktinska opatija u Admontu⁴ bila je određite drugog dana. Nakon razgleda crkve i župnog dvora u Frauenbergu te kratke prezentacije radova obnove (restauracija baroknog zidnog oslika i baroknog oltara u crkvi te građevinska sanacija župnog dvora), posjetili smo opatiju Admont. TRANSEO je posljednjih godina tu izveo značajne restauratorske zahvate koji su uključili i preuređenje neogotičkog prostora opatije i njegovu prilagodbu za potrebe današnjeg stanovanja i rada. Također je obnov-

ljena i sama crkva,⁵ u današnjem obliku sagrađena nakon požara 1865., gdje su restaurirani stupovi i zidni oslik. Najimpozantniji je svakako zahvat izveden u samostanskoj knjižnici. To je najveća samostanska knjižnica u Europi, a ubrzo nakon izgradnje 1776. godine postala je poznata i kao "osmo svjetsko čudo". Njezin izgled rezultat je zajedničkog rada više baroknih umjetnika (knjižnicu je prema bečkoj nacionalnoj knjižnici sagrađio Josef Hueber, zidni oslik radio je Bartolomeo Altomonte, a drvene elemente, kao i dekorativne skulpture, izradio je Josef Stammel). O restauraciji cijele knjižnice, a posebice drvenih elemenata, zidnog oslika, štuko dekoracije, poda i metalnih predmeta govorili su Markus Piffel, Gerhard Zottmann i Hubert Schwarz. Dakako, i na tom je primjeru pokazan jedan od mogućih načina praćenja stanja objekta nakon izvedenog zahvata. Tako su na drvenini jednog od prozora s vanjske strane ostavljene sonde i različite probe, što je sve pomno dokumentirano. Kroz narednih deset godina pratit će se promjene i na kraju će tim stručnjaka pregledati dobivene rezultate i utvrditi je li izabrana metoda bila ujedno i najbolja, dok će nova saznanja poslužiti kao osnova za buduće odluke pri restauraciji.

U Hrvatskoj ne postoji organizirano praćenje stanja spomenika nakon obnove, a rijetki su i primjeri publiciranih izvještaja o radovima. Najčešće ih nalazimo kao stručne i znanstvene radove u Godišnjaku zaštite spomenika kulture RH ili pak u pojedinim slučajevima kao iscrpne preglede istraživanja i radova obnove poput onih izdanih u okviru Male biblioteke Godišnjaka (*Sokolac - frankopanski plemićki grad u Brinju, Kapela sv. Filipa i Jakova na Medved-*

gradu, Isusovačka crkva i samostan u Varaždinu, Crkva sv. Trojstva u Zadru, Požega, crkva sv. Lovre i sl.). Još je manje tekstova ili izložbi koje se bave ovom tematikom, a jedan je od rijetkih primjera *10 godina poslije - obnova zgrade HDA*, izložba organizirana tijekom tjedna arhiva od 10. do 20. listopada 2007. godine.

Iako su stalna briga i praćenje stanja spomenika nakon restauratorskog zahvata u Hrvatskoj nažalost još uvijek tek puka zamisao, ili u vrlo rijetkim slučajevima pokazatelj zainteresiranosti pojedinca, u skoroj budućnosti morat će se pronaći model kojim će to postati i zakonska obveza. Takvim pristupom osigurala bi se kvalitetnija komunikacija između korisnika i izvođača radova, kao i konstantno razvijanje i unapređivanje restauratorske struke temeljem postignutih rezultata.

⁴ Službene stranice Benediktinske opatije: www.stiftadmont.at.

⁵ Crkvu je u neogotičkom stilu obnovio arhitekt Wilhelm Bücher, 1866.-1869.